

A Bácsmegyei Napló, Dettre János és az októbrista emigráció

Az 1918–1920-as impériumváltást követően az orientációs pontot vesztett, megtizedelődött magyar értelmiség és a szerveződés kérdésében sem egységes politikai elit, az új állam kisebbségeket sújtó intézkedéseire azok regisztrálásán és tényszerű leírásán túl a kezdeti időszakban nem tudott adekvát, érdemi választ megfogalmazni. A helyzetet nehezítette, hogy az érdekérvényesítés alapvető eszközeinek hiánya miatt semmilyen olyan eszköz, mechanizmus nem állt a rendelkezésére, amivel e jelenségek ellen hatékonyan fel tudott volna lépni. A magyarság önszerveződését, a különböző csoportok együttműködését tovább súlyosbította az 1918 előtti világ terhes öröksége: az itteni értelmiség politikai megosztottsága – a függetlenségi és a munkapártiak egykori küzdelmeinek az emléke, az 1918–1919-es magyarországi politikai események – az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság és a fehérterror feldolgozatlansága.¹

A realitásokkal való szembenézés nehéz időszakában, az impériumváltással megteremtődött új helyzetben bármiféle kisebbségi stratégia kidolgozása előtt törvényszerűleg a *kik vagyunk, mit akarunk, merre tartunk?* kérdés fogalmazódhatott meg először, amelyet a heves ideológiai, eszmei vonatkozásokon túl természetesen komoly érzelmi megnyilvánulások is kísértek. Nem véletlenül, mivel a hagyományos, politikai és gazdasági hatalmától időközben megfosztott, de kisebb számban továbbra is fennmaradt egykori magyar elit görcsösen ragaszkodott a térség politikai múltjához, a megyeiséghez és (az akkorra már) elvesztett privilégiumaihoz, ami egyben magával hozta alapvető érdekelttségét a régi rend visszaállításában.

¹ Az előzményekről lásd: Lőrinc Péter: *Bácskai polgári elmélet (1880–1920)*, Szabadka, 1976; Arpad Lebl (Löbl Árpád): *Gradanske partije u Vojvodini 1887–1918*. Novi Sad, 1979; Dr. Kalman Čehak (Csehák Kálmán): *Politické borbe u Bačkoj i Banatu u vreme vladavine koalicionije 1906–1909*. Novi Sad, 1987

Az önszerveződést tovább súlyosbította, hogy bár az új állam az agráriumban a tulajdonviszonyokat a kisbirtokos rendszer irányába mozdította el, a reformmal a magyar paraszti és földnélküli tömegek szinte semmit sem nyertek. Ezek a társadalmi rétegek a vizsgált korszakban a nincstelenség és a nélkülözés hatására a szociális egyenlőség és igazságosság céljait kitűző kommunista és szakszervezeti mozgalmak, illetve a választási kampányokban felelőtlenül ígéretgető szerb pártok felé orientálódtak, s nem voltak kaphatóak sem a nemzeti alapú pártprogramokra, sem a sérelmi politizálásra.

Az állampolgári jogfosztottság és az opciós határidő lejártának elhúzódnása miatt a legális szervezkedés 1921 végéig lehetetlen volt. A teljes jogfosztottság időszakában a magyar tudatot, szellemet és közéletet kizárólag az ezen a vidéken továbbra is megjelenő magyar sajtó biztosíthatta. A politikai és kulturális szerveződés alapjait tehát a sajtónak kellett lefektetnie és kiművelnie.

Az impériumváltás és a magyar lapkiadás újraengedélyezése után a Délvidék négy vezető napilapja a *Bácsmezei Napló*, a Becskereken megjelenő *Torontál*², az 1921. december 16-án indult, s később a Magyar Párt hivatalos lapjává lett – szabadkai *Hírlap*³ és a Fáth Ferenc apátplébános befolyása alatt álló, Szlezák Rezső ügyvéd által szerkesztett 1920. december 12-én indult újvidéki *Délbácska*, a Reggeli Újság elődje volt.⁴

A legkiemelkedőbb, a legnagyobb energiával dolgozó lap kétségtelenül a Szabadkán megjelenő *Bácsmezei Napló* napilap volt, mely a gyakorlati és tette serkentő gondolatok felvetésén túl elsőként vázolta fel a kisebbségbe szakadt délvidéki magyarság mozgásterét, lehetséges szervezkedésének irányát, alternatíváit.

A *Bácsmezei Napló* irodalomtörténeti jelentőségéről Szeli István és Bori Imre a mai napig érvényes felismeréseket közölt⁵, így ezeket nem

² Németh Ferenc: Egy régi lap törzsgárdájáról. A becskerei Torontálról indulásának 120., napilappá alakításának 100. évfordulója kapcsán. *Magyar Szó*, 1992. március 7., 14., 21. Úó: *A nagybecskerei sajtó története (1849–1918)*. Újvidék, 2004. 27–45., illetve: Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalu, 2003. 153–172.

³ Bővebben lásd: Kolozsi Tibor: *A szabadkai sajtó 1919–1945*. Újvidék, 1979. 95–108. és Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalu, 2003. 88.

⁴ A Délbácska történetét lásd: Hornyik Miklós: *A Dél-Bácska története (1920–1929)*. Újvidék, 1985

⁵ Szeli István: *Utak egymás felé*. Újvidék, 1969. 205. és Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918–1945*. Újvidék, 1998. 85–88., illetve a Dettre Jánossal kapcsolatos irodalmi összefoglaló uo. 74.

kívánjuk megismételni, csak a szűkebb témánk szempontjából releváns politikatörténeti vonatkozások áttekintésére korlátozódunk.

A nagy elánnal induló új lapot 1903. június 13-án a későbbi Munkapárt két politikusa, dr. Janiga János⁶ és dr. Vojnich Gyula alapították. Első főszerkesztője a budapesti, hithű katolikus Dugovich Imre volt.

Az 1905-ben elmélyülő belpolitikai válságban, amikor a képviselőház elnöke, a függetlenségpárti Justh Gyula⁷ nem ismerte el Fejérváry kormányát, a *Bácsmegyei Napló* a király melletti cikkekkel kötelezte el magát.

Az ellenzékkel való szembenállása nem tartott sokáig, a *Bácsmegyei Napló* 1907 februárjában – története során először – megszűnt.

Az 1908. június 22-i újraindítás Fischer Ernő nevéhez köthető, s ő hívta meg a főszerkesztői posztra Fenyves Ferencet.⁸ A lap Fenyves alatt is megtartotta addigi politikai irányvonalát, s ezen lényegesen az sem változtatott, hogy 1909. október 18-ától a lap élére az ellenzéki politizálásában elhíresült dr. Fischer Jákó került.

A következő év mérföldkő a *Bácsmegyei Napló* életében. 1910. február 12-én ugyanis a tulajdonjog Fenyves Ferenchez került. A tulajdonosváltás a lap politikai felfogásában viszont nem hozott változást, a *Bácsmegyei Napló* továbbra is a Tisza István által vezetett Nemzeti Munkapárt helyi szöcsövének számított.

1913 februárjában Fenyves rövid időre elhagyta Szabadkát, Nagyváradra költözött, ahol átvette a *Szabadság* című lap szerkesztését. Vélhetőleg itt került közelebbi kapcsolatba a polgári radikális eszmékkel. Rövid nagyváradi

⁶ Janiga János (Szabadka, 1862-?) 1862. május 12-én Szabadkán született, Budapesten végezte jogi tanulmányait, s itt tette le az ügyvédi vizgát is. 1889-ben Szabadkán ügyvédi irodát nyitott, 1892 és 1898 között Szabadka ügyésze volt. Az 1910-es választásokon Mukics Simon ellenében került be a parlamentbe. (Lásd: Országgyűlési Almanach 1910–1915, http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/a1910_15/308.htm. Letöltés ideje: 2012. február 10. 21:18.)

⁷ Justh Gyula (Necpál, 1850. január 13.–Budapest, 1917. október 9.) magyar politikus, országgyűlési képviselő, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke.

⁸ Fenyves Ferenc (Nagyszentmiklós, 1885. szeptember 16.–Szabadka, 1935. október 15.). Egy zsidó család elsőszülött gyermeke, a család 1894-ben telepedett le Szabadkán, ahol 1903-ban Friedmannról Fenyvesre változtatta a nevét. Gimnáziumi tanulmányait Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Munk Artúr, Jász Dezső osztálytársaként végezte. Ő szerkesztette az *Előre* című, kézzel írott diáklapot, amelyben Kosztolányi Dezső első versei megjelentek. Az érettségi után, 1903-ban Pesten a jogi karra iratkozott, a legtöbb idejét viszont Braun Henrik szabadkai *Bácskai Hírlapjában* töltötte. 1908-tól lett a *Bácsmegyei Napló* szerkesztője, s annak élén maradt egészen 1935-ben bekövetkezett haláláig. 1941-ben a magyar hatóságok feleségét nemkívánatos elemnek nyilvánították, a lapot pedig betiltották.

kitérője után ismét a *Bácsmezei Napló* élén találjuk, s bár nem határolódik el egyértelműen a kormánypárti politikától, vezércikkeiben, a lap szerkesztési irányvonalában kitapintható a polgári radikalizmusra való fogékonyság.

1914-ben Fenyves, Hirth Aladárral társulva, létrehozta a *Bácsmezei Napló* Nyomdavállalatot, mely a következő évben átveszi magának az újságnak a kiadói és tulajdonosi jogát is. A háborús években a *Bácsmezei Napló* alkalmazkodott a körülményekhez, és szerkesztéspolitikájának a fókuszában a fronttéri tudósításokon túl a helyi állapotok ismertetése, bemutatása állt.

A szerb csapatok bevonulását követően, először 1918 végén, majd 1919 elején a szerb katonai hatóságok a lap többszöri betiltása mellett elkobozták annak rotációs gépét is. Fenyves az elkobzás miatt a budapesti hatóságokhoz fordult panasszal. A levélváltást követően a magyar kormány az SZHSZ Királyság budapesti képviselőjénél tiltakozott, s követelte a gép visszaadását. Hatástalanul, sőt Fenyvesre nézve egyenesen károsan, mert haladéktalanul távoznia kellett a betiltott lap éléről.

Fenyvesnek nem csupán a *Bácsmezei Napló*ban betöltött szerepe miatt akadtak problémái. A tulajdonában lévő Korzó mozit 1920. május 13-án pogromszerűen szétverték és felgyújtották.⁹ Az ügyben még a Belügyminisztériumnak is írt, kártérítést követelve, azonban arra sosem került sor.¹⁰

A *Bácsmezei Napló* újraindulására 1920. július 29-éig kellett várni, amikor a Belügyminisztérium végül Vukov Lukácsnak¹¹ engedélyt adott – minő véletlen: *Bácsmezei Napló* néven – a lapindításra. Az új lap mögött azonban a régi gárda állt: tulajdonosát Fenyves Ferencben kellett keresni, Vukov csak a hatóságok megnyerése miatt, névlegesen volt a régi-új lap szerkesztője.¹² Nem sokkal ezután, 1923 elején, Fenyves Vukovot azzal vádolta meg, hogy a szerb titkosszolgálat beépített embere volt.

⁹ IAS, F:47. XX. 574/1920

¹⁰ Uo.

¹¹ Vukov Lukács (Szabadka, 1887. november 11.–Szabadka, 1957. június 30.). Iskoláit Szabadkán végezte, utána újságíróként a helyi lapok munkatársa volt. Az I. világháború után orosz hadifogoly volt. A fogságból visszatérve, 1919-ben a *Bácsmezei Napló*nál dolgozott. 1921-ben a *Hírlap* felelős szerkesztője. 1927-ben megvált a *Hírlaptól*, és *Föld* címmel indított lapot. 1928-ban rövid ideig Franciaországban tevékenykedett mint laptudósító, majd Budapesten telepedett le, s különböző lapokba írt cikkeket. 1941-ben visszatért Szabadkára. Utolsó éveit a szabadkai szegényházban élte le.

A lap tehát többszöri betiltás után, 1920 augusztusában indulhatott újra, s Dettre János¹³ szerkesztése alatt lett nagy példányszámú, a közvéleményt formáló orgánus.

Az 1886. május 15-én Budapesten született, anyai ágon zsidó származású Dettre János 1913-ban – ugyanabban az évben, amikor Szeged város tiszti alügyészevé is választották – kezdett el publikálni a Móra Ferenc által szerkesztett *Szegedi Napló*-ban. A következő évben lépett be a Jászi Oszkár által vezetett Polgári Radikális Pártba, s a fiatal jogász ebben az időben került kapcsolatba azzal a szellemi körrel – Móra Ferencsel, Juhász Gyulával –, amely 1918-ban a szegedi polgári forradalom vezérkarát alkotta.

A Szegeden megalakult Nemzeti Tanács javaslatára november 25-én neveztek ki kormánybiztos főispánná. 1919. március 9-én a munkástanács felszólította a távozásra, azonban a francia ellenőrzés alatt álló Szeged katonai parancsnoka, Charpy tábornok nem fogadta el a lemondását. A következő hónapban Dettre elutasította a felkérést, hogy a Horthy Miklós fővezérsege alatt álló, Ábrahám P. Dezső vezetésével megalakult kormány tagja legyen. Ugyancsak elutasította a számára felkínált pécsi főjegyzői állást is.¹⁴

1919 májusában a polgárság elárulásával és a „terror” kiszolgálásával vádolták meg. Június 16-án, miután letartóztatták legidősebb bátyját, Bélát, s katonai rangjától megfosztva elítélték, Dettre Jánosnak sem volt maradása.¹⁵

Hogy pontosan mikor érkezett az SZHSZ Királyság területére, nem tudni. Az események precíz képének rekonstruálását az is nehezíti, hogy a Dettre Jánossal kapcsolatos szabadkai levéltári források igen hiányosak. Egyes források szerint 1919 októberében vagy novemberében, de legkésőbb 1920 februárjában érkezhetett Szabadkára. Amit biztosan lehet tudni az egyetlen fennmaradt, nem megsemmisített rendőrségi bejegyzés szerint az, hogy 1922. február 4-én tartózkodási engedélyért folyamodott.¹⁶

¹³ Dettre János (1886–1944). Budapesten született publicista. Szegeden a piaristáknál érettségizett, Kolozsváron szerzett jogi diplomát. Szegeden kormánybiztos, majd 1920-ban Szabadkára emigrál, ahol a *Bácsmezei Napló* munkatársa lesz. 1925-ben kiutasítják, visszamegy Szegedre, ahol a *Délmagyarország* publicistájaként dolgozott. 1944 áprilisában, miután a nácik a topolyai gyűjtőtáborba hurcolják, megmérgezi magát. Életét és munkásságát lásd: Ruszoly József: *Dettre János és kora*. Szeged, 1994; Berey Géza: *Hitler-Alle*. Budapest, 1979 és Dévavári Dér Zoltán: *Dettre János: Új partok felé*. Szabadka, 1979. 181–249.

¹⁴ Szűts Emil: *Az elmerült sziget. A baranyai szerb–magyar köztársaság*. Pécs, 1991. 89.

¹⁵ Dettre János életrajzát bővebben lásd: Ruszoly József: *Dettre János és kora*. Szeged, 1994, vajdasági tartózkodásának, halálának körülményeit pedig Dévavári Dér Zoltán: *A kezdeményező*. Dettre János: *Új partok felé*. Szabadka, 1979. 195–250.

¹⁶ IAS F47.117: Gradsko poglavarstvo Subotica 1922. Indeks A–NJ (a Dettrevel kapcsolatos dokumentumok a megsemmisítés előtt a következő tárgyszámokban voltak: XIV69/922, 3172, 16076, 17390, 20275, 23680.)

Ekkor már két éve (1920 szeptemberétől) ő szerkesztette a *Bács megyei Naplót*, amely ebben az időszakban vált a délvidéki magyarság legjelentősebb napilapjává. Vélhetőleg az ő hívószavának volt köszönhető, hogy az októbrista emigránsok közül a *Bács megyei Naplónak* dolgozott többek között Csuka Zoltán¹⁷, Fekete Lajos¹⁸ és Haraszti Sándor¹⁹ is.

¹⁷ Csuka Zoltán (Zichyfalva, 1901. szeptember 22.–Érd, 1984. március 23.) vajdasági magyar költő, szerkesztő, műfordító. Pécssett indult írói, szerkesztői pályája: 1919-ben a *Diák*, 1920-ban a *Krónika* című lapot szerkesztette. 1921-ben visszatért Újvidékre, és tizenkét évig itt is maradt (1933-ig). 1922-ben indította el az első jugoszláviai–magyar irodalmi lapot *Út* címmel, de később fontos szerepe volt a *Vajdasági Írás*, a *Reggeli Újság*, a *Kalangya* megjelenésében is. 1933-ban Érdligetre költözött, ahol folytatta írói tevékenységét. Megindította a *Láthatár* című folyóiratot 1933-ban, és megszűnéséig, 1944 őszéig szerkesztette. 1945-től szerb, horvát, szlovén regényeket fordított. Még ebben az évben az *Új Dunántúl* felelős szerkesztője lett. 1946-tól a Magyar–Jugoszláv Társaság ügyvezető titkára. 1950-ben koholt vádak alapján tizenöt évre ítélték, de 1955-ben rehabilitálták.

¹⁸ Fekete Lajos költő, publicista (1900–1973) első verseire Ady Endre költészete hatott, zaklatott érzésvilágot fejezett ki expresszionisztikus verseiben. Négy verseskötete jelent meg 1930-ig, 1934-ben Baumgarten-jutalomban részesült. *Szent Grimasz* című kötetében (1930) még a látomásos, zsoltáros hangú versek uralkodnak, ebben a korban írt költeményeiben a misztikum, a csoda nagy szerepet játszik, Budapesten keletkező (275) verseit már más hang jellemzi. 1940-ben megjelent *Delelő nap* című kötetét több mint húsz év múlva követte egy 1925-től 1961-ig ívelő pályát bemutató szerény válogatott versgyűjtemény, a *Szárnyaló idő* (1963).

¹⁹ Haraszti Sándor újságíró, politikus (Czinderybogád, 1897. november 18.–Budapest, 1982. január 19.). A Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben harcolt. 1921-ben Jugoszláviába emigrált, ahol a *Bács megyei Napló*, illetve a *Hírlap* újságírójaként dolgozott. 1929-ben tért vissza Magyarországra. 1930-tól a kolozsvári *Korunk* című baloldali folyóirat budapesti munkatársa volt. 1945 és 1948 között a *Szabadság* című napilap szerkesztője, ezután az MDPKB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője volt. 1949-től az Athenaeum Könyvkiadó igazgatója lett. 1950. november 28-án letartóztatták és koholt vádak alapján halálra ítélték, ezt utóbb életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. 1954-ben szabadon engedték, és a *Béke és Szabadság* főszerkesztője lett. Az ezt követő időszakban a Nagy Imre körül csoportosuló reformerek egyik vezető egyénisége volt. 1955 októberében Vásárhelyi Miklóssal tiltakozó memorandumot kezdeményezett a kulturális élet korlátozása ellen. A memorandum következtében Vásárhelyi Miklóssal együtt kizárták a pártból. 1956 júliusában visszavették a pártba. 1956. október 31-étől az új pártlapnak, a *Népszabadságnak* lett a főszerkesztője. Horváth Mártonnal ketten készítették annak a rádióbeszédnek a fogalmazványát, amelyben Kádár János november 1-jén bejelentette az MSZMP megalakulását. 1956. november 4-én Nagy Imre csoportjával a jugoszláv követségre menekült, majd Snagovba (Románia) internálták. 1958. augusztus 19-én hatévi börtönre ítélték. 1960-ban amnesztiát kapott. Ezután 1980-ig az Akadémiai Kiadónál dolgozott. Az 1981-ben alapított *Beszélő* egyik szerkesztője volt.

A sikert a gyors, megbízható értesültség, a pontos és precíz tudósítók, illetve még a Monarchia idejéből megmaradt jó külföldi ismeretség és összeköttetés adta, aminek köszönhetően a *Bácsmezei Napló* olyan tudósítóhálózatot tudott kiépíteni, amely egész Közép-Kelet-Európában méltán keltett figyelmet, s a legmagasabb európai körökbe – mint például a német kancellár, aki interjút is adott a lapnak – volt bejáratos.

A *Bácsmezei Napló* szerkesztősége a tárgyalt időben az akkori Aleksandrova (Sándor király) utcában²⁰, az Angol–Magyar Bank épületének félemeletén volt. Egy 1922. karácsonyi tudósításból²¹ pontosan lehet rekonstruálni a szerkesztőségi életet, s innen tudni azt is, hogy a szerkesztőség három tágas, világos helyiségében összesen tizennégyen dolgoztak.

Külön szobája csak az éjszakai ügyeletesnek volt. Az első szobában – amelyben Balázs G. Árpád²² festőművész karikatúrái és idegen hírlapokból kivágott furcsaságok társaságában – írta törvényszéki tudósításait Huberth János. Haraszy Sándor itt alkudott meg az aktivizmussal, Farkas Frigyes francia, német, angol lapokba temetkezett, táviratokat silabizált, hogy a külpolitikai cikkek minél pontosabbak és érdekesebbek legyenek. Itt gondolkodott verssorain az ifjú Tamás István²³, s ebben a szobában

²⁰ Szabadka főutcája. Az impériumváltás előtt Kossuth, ma Korzó utca.

²¹ Hogy készül a Bácsmezei Napló? *Bácsmezei Napló*, 1922. december 24.

²² Balázs G. Árpád festő, grafikus (Felsőtökés, 1887. november 1.–Szeged, 1981. szeptember 9.) 1913-ban beiratkozott a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, ahol Réti István volt a tanára. 1920 és 1924 között a prágai Művészeti Akadémia hallgatója volt, August Brömse osztályába járt. 1925-ben Bécsben, Münchenben és Drezdában, 1961-ben Párizsban volt tanulmányúton. 1927 és 1941 között Belgrádban és Szabadkán élt, újságoknál dolgozott. 1930-ban csatlakozott az Oblik művészcsoporthoz. 1941-től 1947-ig Nagyváradon, majd Nagyszalontán, 1947 és 1957 között Szegeden rajztanárként, újságillusztrátorként dolgozott. 1957-ben hazatért Jugoszláviába, Horgoson és Szabadkán élt. Legjelentősebb műveit a szociális érzékenység, az ábrázolt témák szimbolikus megjelenítése jellemezte. Prágai éveitől az 1930-as évek elejéig készült alkotásai a kubizmus, az expresszionizmus és a futurizmus hatását mutatták. Az 1930-as évektől műveiben felerősödött a szociális tematika, művészetében a realista ábrázolás a meghatározó. Az évtized második felétől a vajdasági nemzetiségek népszokásait, népviseleteit örököltette meg. Az 50-es évek végéig tematikája változatlan maradt, számos tájképet, enteriőrt, csendéletet is festett. Önéletrajzát lásd: Balázs G. Árpád: *Bolyongó paletta*. Szabadka, 1969

²³ Tamás István költő, újságíró (Pécsvárad, 1904. augusztus 8.–San Francisco, 1974?). A Tanácsköztársaság bukása után érkezik Szabadkára, ahol pályája gyorsan ívelt felfelé – a *Bácsmezei Napló* párizsi tudósítója lett. Párizsi írásai kötetbe foglalva (*Őt világrész a Szajna partján*) 1927-ben Kosztolányi Dezső előszavával jelentek meg. Költészetét az expresszionizmus jellemezte. A harmincas években Budapesten élt, a zsidóüldözések elől 1939-ben vándorolt ki az USA-ba, ahol filmíróként dolgozott. Szabadkai ihletésű regényeivel (*Egy talpalatnyi föld*, 1933; *A szabadkai diákok*, 1933, *A két vonat*, 1934) beírta magát a délvidéki magyar irodalomtörténetbe.

volt Balázs G. Árpádnak az asztala is, aki a rajzokat készítette az aktuális eseményekhez.

Délután hat órakor kezdett csengeni a telefon, s sorba jöttek a vidéki munkatársak, tudósítók telefonjelentései. Zomborból Szántó Miklós, Zentáról Magyar Domokos, Újvidékről Kardos Imre mondták be telefonon mindennap, ami az ottani eseményekből az egész Vajdaságot érdekelte. Mesterházy Ambrus a vidéki községeket és városokat járva küldte eredeti riportjait, a szociográfia úttörő, máig feldolgozatlan és ismeretlen írásait. Becskerekéről Juhász Ferenc, Belgrádból Vodep Boldizsár írták a híreket. Nyolc óra tájban kezdtek beérkezni Stella Adorján pesti táviratai, Barta Lajos távirat-tudósításai Bécsből, Kasztor Ernő táviratai és expressz-tudósításai Prágából, Bakonyi György berlini tudósításai. Bukarestről Bodó Pál és Ligeti Ernő tudósította a *Bácsmezei Napló*t. A helyi, szabadkai hírekkel László Ferenc volt megbízva, a belpolitikai rovat szerkesztője pedig Bertalan József volt, aki még Belgrádban is nagy ismerettségnek örvendett. Gofányi Zoltán a *Cirkusz* és a *Mit szól hozzá?* rovatokat szerkesztette. Ők hárman a belső szobában dolgoztak. A legutolsó szoba volt Dettre Jánosé és a laptulajdonos Fenyves Ferencé. Délben itt gyűltek össze a munkatársak, itt beszéltek meg a másnapi lapot. Dettre János nemcsak a vezércikkeket írta a lapba, hanem minden kéziratot átolvasott, elrendezte, beosztotta a lapot, megcsinálta a tükröt is, amelyből a tördelő-nyomdász látta, hogy melyik cikk hova került és melyik cikket milyen betűfajttal kellett szedni, hány hasábosra. Dettre megkövetelte a precíz munkát. A lap szerint: „amint az ő szigorú pápaszemes tekintete megvillan a beszélgető hírlapírók feje felett, elhal a szó az ajkakon, néma csendesség lesz”.²⁴

Ebbe a közös kis szobába tért be Milkó Izidor²⁵ – Baedeker – a másnapi tárcával, Toncs Gusztáv²⁶ a tudományos problémákat tárgyaló cikkekkkel. Itt írta vezércikkeit szabadkai tartózkodása alatt a Magyar Párt főideológ-

²⁴ Hogy készül a Bácsmezei Napló? *Bácsmezei Napló*, 1922. december 24.

²⁵ Milkó Izidor (Szabadka, 1855. február 1.–Szabadka, 1932. április 21.) jogi tanulmányait Pesten végezte, tárcáit, novelláit, útirajzait, életképeit Baedeker néven 1875-től publikálta. Első kötete 1881-ben (*Mindenütt és sehol*) Budapesten jelent meg. 1920-tól a *Bácsmezei Napló*ban közölte visszaemlékezéseit.

²⁶ Toncs Gusztáv (Szegevár, 1859. november 28.–Budapest, 1938. november 26.) Iványi István és Loósz István mellett ő volt a három szabadkai tudós tanár egyike. Éber figyelemmel követte az irodalmat, s annak fontos fejleményeit közölte olvasóival, diákjaival. 1881-től 1909-ig a szabadkai gimnázium magyartanára volt, Kosztolányi Dezső is az ő kezei alól került ki. A helyi lapok külső munkatársaként állandó jellelleggel írt népszerűsítő cikkeket. Életét bővebben lásd: Dévavári Dér Zoltán: *A tudós tanár (Toncs Gusztáv élete és munkássága)*. Szabadka, 1972

gusa, Grábel László²⁷, ide jött a kész cikkel Szenteleky Kornél²⁸ is, akinek számos, mára teljesen elfeledett írása rejlik az újság akkori számaiban. De ide tért be nap mint nap Radó Imre²⁹, s ide jöttek néha a politikai notabilitások is.

A jó hangú szerkesztőségben éjfél körül volt a lapzárta. Ezt követően kezdődött meg az újság nyomása. Előfordult azonban, hogy éjfél után is jött egy-két fontos, esetleg szenzációs távirat. Ez esetben már a kész oldalt szétszedték, a távirat anyagát a nyomdában gyorsan feldolgozták, kiszedték és egy már kiszedett, kevésbé érdekes cikk helyébe tették.

A szerkesztőség, a nyomda, a kiadóhivatal közel száz embert foglalkoztatott, s a lap megfogalmazása szerint „a tudás fegyverével és az igazság erejével küzd a magyar kisebbség jogos és törvényes jussáért: nyelvének szabad használatáért és iskolájáért”.³⁰

De nem csak azért. A formálódó Magyar Párt első programját, annak lehetséges irányvételét, a magyar kisebbségi jogok dogmatikájának megfogalmazását, a jogkövetelés határainak terjedelmét és a Jugoszláviába szakadt magyarság általános programkészítését Dettre Jánoson kívül az ekkor bécsi emigrációban élő Jászi Oszkár, illetve a Pancsován ügyvédként tevékenykedő, de a Felvidékről származó, ugyancsak zsidó származású Grábel

²⁷ Grábel László (Túrócszentmárton, 1878–Pancsova [?], 1939). A zsidó származású Grábel László politikai pályafutását az ellenzéki Függetlenségi Pártban kezdte. Ekkor került szoros, baráti kapcsolatba a nagybecskereki dr. Várady Imrével, akivel az impériumváltás után elsőként kezdeményezték a magyarság politikai képviselőtének megszervezését. Az 1922-es zentai pártalakulás közgyűlésén Grábel terjesztette be a Magyar Párt programját, s Váradyval együtt a párt társelnökévé választják. Politikai koncepciójában a szlávokkal való kompromisszumokat kereste. Mind Belgrád, mind az OMP radikális szárnya gyanakvással tekintett rá. A hatóságok irredentizmus vádjával letartóztatják, majd a párton belüli „nemzeti erők” antiszemita jelszavakkal buktatják meg az 1924-es választásokon. Ezt követően a politikai élettől visszavonult, s abba 1939-ben bekövetkezett haláláig nem is kapcsolódott be.

²⁸ Szenteleky Kornél (eredeti nevén Sztankovits Kornél) (Pécs, 1893. július 27.–Ószivác, 1933. augusztus 20.) szerb származású magyar író, költő, műfordító, szerkesztő. A jugoszláviai magyar irodalom egyik jelentős képviselője volt. Kortársai az irodalmi vezért, a Vajdaság Kazinczyját tisztelték benne, az utókor pedig elsősorban az írórt tartja számon.

²⁹ Radó Imre (Pécel, 1885. július 31.–Auschwitz, 1944). A polgári életben könyvelő volt. 1920-ban, a vajdasági magyar irodalom egyik első letéteményese, Szentelekyt megelőzve támogatja a fiatal tehetségek felkarolását. 1923-ban Fenyves Ferencsel közösen szerkeszti a Vajdasági Magyar Írók Almanachját. Dettrevel ellentétben a vajdasági magyar irodalom létezését hirdette. A két világháború közötti időben a térség legtermékenyebb és legsikeresebb novellaírója.

³⁰ Hogy készül a Bácsmezei Napló? *Bácsmezei Napló*, 1922. december 24.

László fogja a lap hasábjain felvázolni.³¹ Céljuk közös: az ájult tétlenségből és a meddő szónoklatok helyett értelmes, kézzelfogható cselekvésre mozgósítani a magyarság minden rétegét.

Mindez oda vezetett, hogy Fenyves Ferencnek, aki nem csak a *Minerva* nyomda élén állt, és a *Bács megyei Naplót* hol a háttérből, hol az első vonalban jegyezte, a szerb értelmiség és a hatalom vádjával is szembesülnie kellett. A nyomda 1923-ban új épületbe költözött (a mai Zsinagóga térre), s ezzel kapcsolatban a *Szabadkai Közlöny* (Subotički glasnik)³² azzal vádolta a lapot, hogy az ehhez szükséges pénzeszközöket Fenyves Budapestről kapta, s követelte, hogy a hivatalos szervek vizsgálják ki a lap külfölddel folytatott üzletpolitikáját.

Tegyük hozzá, hogy a vádak vélhetőleg nem voltak alaptalanok. A magyar kormány ugyanis a délvidéki magyarság támogatását a legnagyobb titokban működő Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központján (TESZK) keresztül a Szent Gellért Társaságon keresztül látta el. A TESZK vezetője Teleki Pál volt, s egyedül ő tarthatta a határon túli magyarság vezetőivel a kapcsolatot.³³ A Szent Gellért Társaság elnöke Herczeg Ferenc író volt, míg az ügyvezetői tisztséget egy rövid ideig Eöttevényi Olivér egykori lugosi főispán, majd Tubán Tibor kegyesrendi szerzetes látta el. A Szent Gellért Társaság Szegeden Szent Gellért Internátus néven kollégiumot is fenntartott a Délvidékről származó diákok részére, s egyben támogatta és felügyelte a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Egyesületet (DEFHE), valamint az 1921 augusztusában létrejött Délvidéki Otthon működését, amely a kiutasított, vagy Magyarország javára optált délvidékiek társadal-

³¹ A *Bács megyei Napló* ilyen fellépése miatt a szerb nacionalista sajtó keresztüztüzében találta magát. A Zomborban Milutin Ninkov által szerkesztett *Somborski savremenik* például 1922. december 5-én azzal vádolta a *Bács megyei Naplót*, hogy a szerkesztőség tagjai kizárólag magyar kémekből állnak. Bár a lap sajtópert indított, az sosem került lezárásra.

³² 1926. VII. 2. 9-es szám.

³³ Szirmai Károly Dévavári Dér Zoltánnak 1969. október 14-én írt magánlevelében többek között arról írt, hogy a magyar kormánnyal való kapcsolattartással, a támogatások célba juttatásával, kifizetésével Deák Leó későbbi főispán volt megbízva. A harmincas évek második felében, amikor a *Kalangya* komoly anyagi gondokkal küszködött, Deák személyesen is felkereste Szirmait. „1937- től elején, az ott tartózkodó dr. Deák Leó, későbbi főispán, engem kért föl a *Kalangya* újbóli megindítására, azzal, hogy tőle kapom majd meg a magyar kormánytól átutalt havi pénzeket, ami miatt majd lecsuktak – nem először – s csak kereskedelmi igazgatónk mentett meg. De én ezért tovább szerkesztettem a folyóiratot, s kaptam titokban a szerény segélyt, kb. 4000 dinárt.” A levélből az is kiderül, hogy egészen 1941 januárjáig ilyen módon mentek a kifizetések, ami után már a belgrádi magyar követség alkalmazottaitól személyesen vették át a juttatást.

mi szervezete volt. Mivel a TESZK vezetői megtiltották, hogy a támogatott határon túli intézmények, lapok, közösségek tudomást szerezzenek a segélyek eredetéről, így a magyarországi pénzek háttéréről vélhetőleg Fenyves Ferenc sem tudott.³⁴

Dettrének a politikai és kulturális szerepét a jugoszláv hatóságok egyre idegesebben fogadták, s 1925. október 22-én koholt vádak alapján, kiutasították az országból. A *Bácsmezei Napló* 1925. október 24-i tudósítása részletesen leírta a történetet.³⁵ Dušan Milošević vezetésével október 22-én este kilenc órakor egy ötfős rendőri különítmény kereste fel Dettrét, s bevitték a rendőrkapitányságra. Itt Cvetko Horvat főkapitány közölte vele, hogy még aznap el kell hagynia az országot. A rövid közlés után Dettrét hazakísérték, majd tíz perc múlva egy autóba zsúppolták, és Horgosnál áttették a határon. A rendőri jelentés szerint Dettre bűne az volt, hogy „Kun Béla idején a magyar kommün alatt Szeged főispánja volt, és főszerepet játszott a város környékén ekkor lezajlott eseményekben”.³⁶

Dettre távozása a lap éléről a *Bácsmezei Napló* fénykorának a végét is jelenti: az sem minőségében, sem pedig tartalmi koncepciójában többé már nem tudja megközelíteni a nevével fémjelzett időszakot.

*

Néhány gondolat erejéig időzzünk el a fentiekben már oly sokat emlegetett októbrista emigránsok kérdéskörénél. Maga az októbrista a magyar politikai életben azoknak a demokrata-liberális pártállású politikusoknak a gyűjtőneve, akik az 1918 októberében kitört őszirózsás forradalom és a hatalomra került Károlyi-pártprogram alapján álltak, s a köztársasági államformát képviselték.

Az 1918 utáni időszak gyorsan változó eseményei, de különösen a Tanácsköztársaság, majd az ellenforradalom után az emigránsok nagy része a szerb megszállás alatt lévő Pécsre menekült. Mivel ekkor még nem dőlt el a területnek a hovatartozandósága, így a Pécszet megszállás alatt tartó szerb hadsereg a városba menekült októbrista emigránsokat is igyekezett felhasználni a szénben gazdag terület megtartására.

³⁴ A magyar kormány támogatáspolitikájáról bővebben lásd: A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004. 39–41. Bárdi Nándor: *A keleti Akció. Régió*, 1995. 3. szám. Interneten letölthető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00022/pdf/05.pdf> (Letöltés ideje: 2012. február 11. 9:19.)

³⁵ Hogyan történt Dettre János kiutasítása? *Bácsmezei Napló*, 1925. október 24.

³⁶ Minderről bővebben lásd: Dévavári Dér Zoltán: *A kezdeményező. Dettre János: Új partok felé*. Szabadka, 1979. 238–242.

Ilyen megfontolásból 1920 nyarára-őszére Linder Béla polgármesteriségével a jugoszláv megszállást nem elvető, sőt annak fenntartásában érdekelt garnitúra került Pécs élére, amely – Károlyi Mihály egyetértésével – tárgyalásokba kezdett a belgrádi kormánnyal egy esetleges magyar ellenkormány felállításáról is.³⁷

Miután egyértelmű lett, hogy Pécs és környéke, Bajával együtt Magyarország része marad, az októbrista emigránsok nagy része az SZHSZ Királyságba menekült. A délszláv államot a menekültek befogadásával természetesen nem a felebaráti szeretet vezette, hanem az a jól felfogott érdeke, amely az emigránsokban saját külpolitikai céljaira alkalmas eszközt látott, elsősorban a Horthy-rendszerrel szembeni propaganda tekintetében. Az emigránsok azon csoportja, amely Belgrádban talált menedéket – mint például Károlyi Mihály, Linder Béla vagy Lovász Márton – ezt a szerepet vállalta is.

Az SZHSZ hadseregnek a baranyai kivonulása a politikusokon túl elsősorban az egykori lapírókat, újságírókat vetette erre a tájra. Csuka Zoltán irányításával ők hozták létre az újvidéki *Út* című irodalmi lapot, s ugyanekkor sokan kapcsolódtak be a *Bácsmegyei Napló* szerkesztőségi életébe is.

Az emigránsok azonban nem képeztek egyértelmű és homogén közeget, politikai felfogásban végképp nem, s ebben vélhetőleg jelentős szerepet játszott Jászi Oszkár is, aki az idő előrehaladtával egyre ingerültebben figyelte Károlyiék szélsőbalra tolódását.

Jászi Oszkár a *Bácsmegyei Napló*ban nemcsak a Horthy-rendszer, hanem a Tanácsköztársaság ellen is éles támadásokat intézett. 1921 karácsonyán például hosszas publikációjában a marxi szocializmusnak a bolsevik hatalomátvételt követő történelmi kudarcáról értekezett. A bolsevizmus bukását az erkölcsnélküliségben látta: a rendszert a szolgaság, a lelkiismereti kényszer, a korrupció, a visszaélések, a brutalitás és a hazugság hálózatba, vagyis mindaz, ami minden diktatúra közös jellemzője. „A diktatúra talán jó lehet futterporciók (sic!) kiosztására, az éhínség és a kizsákmányolás legdurvább formáinak a kiküszöbölésére, de végeredményében nemcsak azokat taszítja szolgaságba, akik ellen a diktatúra irányul, hanem azokat is, akiknek az érdekében az állítólag végrehajthatódik.”³⁸

³⁷ Hornyák Árpád: *A szerb megszállás Baranyában 1918–1921*. In: a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozatának honlapján: http://www.magjarszerbmult.hu/wp-content/uploads/2011/04/Horny%C3%A1k_2010_9101.pdf (Letöltés ideje: 2011. december 21. 8:47.)

³⁸ Jászi Oszkár: *Kereszténység és szocializmus*. *Bácsmegyei Napló*, 1921. december 25.

A bolsevizmus tehát bajonettjei segítségével képtelen volt igazságot, ésszerűséget, szabadságot vinni az emberi társadalomba. „Már pedig ebbe a bűnbe nemcsak a bolsevizmus esett bele” – figyelmeztetett a szerző, s arra hívta fel olvasói figyelmét, hogy „előbb-utóbb szükségképpen beleesik a szocializmusnak minden olyan formája, amely az etikai értékeket száműzni akarja, avagy azokban a gazdasági fejlődés merő reflex tünetnyeit látja”. Jászi azzal zárja kritikáját, hogy a kizsákmányolás és az erőszak felújulásának a veszélyét hordozza magában minden olyan társadalmi rendszer, elméleti vagy gyakorlati koncepció, amely nem képes az emberi öncélúság és kölcsönösség állapotára helyezkedni.³⁹

Azt is el kell mondanunk, hogy a *Bácsmezei Napló*ban menedéket lelt Dettre János a másik oldalnak – ha nem is oly gyakran, mint Jászi esetében, de egy-egy írás erejéig teret biztosított. Ennek szemléltetéséül álljon itt Lovászy Mártonnak⁴⁰, a magyarországi belpolitikát és a kisebbségbe került magyarság sorsa közötti párhuzamokat vizsgáló publikációja, amelyben úgy értékelte, hogy az akkori magyarországi állapotok – elsősorban a numerus clausus meghozatala – hátrányosan hatottak ki az utódállamok magyarságának helyzetére is. A belgrádi emigrációban élő egykori politikus viszont azt jól ismerte fel (még akkor is, ha erre a lapra Belgrád is rájátszott), hogy a magyarországi törvénykezés ilyen alakulása az utódállamoknak is hivatkozási alapot teremtett a kisebbségi magyarsággal kapcsolatos politikájuk vonatkozásában: „mert hiszen azok, akik az

³⁹ Uo.

⁴⁰ Lovászy Márton (Zenta, 1864. november 6.–Budapest, 1927. augusztus 21.). Jogi tanulmányait 1895-ben végezte el, a következő évtől a Budapesten megjelenő *Magyarország* című politikai napilap felelős, később főszerkesztője. 1901-től tizenhét éven át függetlenségi párti országgyűlési képviselő, a Függetlenségi Párt egyik vezetője. Harcosan kiállt a Monarchia politikája ellen, a közélet tisztaságáért. Az I. világháború kitörésekor a német szövetség és a háború ellen foglalt állást. 1917-ben lapjában, a *Magyarország*ban lelkesen üdvözölte az oroszországi szocialista forradalom kitörését. Mint Károlyi Mihály párthíve, az 1918. októberi polgári demokratikus forradalom idején a Nemzeti Tanács egyik vezető tagja, 1918. október 31-étől december 23-áig a Károlyi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere volt. Ekkor a forradalom továbbfejlődését helytelenítve a politikai szerepléstől visszavonult. A Tanácsköztársaság bukása után rövid ideig Bécsben tartózkodott. Hazatérve, a Friedrich-kormányban 1919. augusztus 15-étől szeptember 11-éig külügyminiszter, majd mivel nem értett egyet Horthyék politikájával, Jugoszláviába emigrált. A megszállás alatt levő Baranya Szocialista Pártjának meghívására 1920 decemberében tartott népgyűlésen élesen támadta a Horthy-uralmat. 1921-ben Garami Ernővel Bécsben a fehérterrort leleplező baloldali *Jövő* című napilapot szerkesztette, 1925-ben az ügyészség vádiratot adott ki ellene. 1926-ban azzal a feltétellel, hogy visszavonultan fog élni, megengedték hazatérését. Rövidesen meghalt.

utódállamokban élő magyarság fejlődésének és szabad mozgásának ellenzői, legerősebb érveiket éppen a magyar kurzus példájából merítik, és arra hivatkozva követelhetik azt, hogy a magyar kisebbségtől is tagadtassanak meg azok a jogok és szabadságok, amelyeket a magyarországi uralom a maga népétől megtagad”.⁴¹

Mint arra a fentiekben már utaltam, a magyarság zömét kitevő agrár-proletariátus az impériumváltás időszakában a nincstelenség és a nélkülözés hatására a szociális egyenlőség és igazságosság céljait kitűző kommunista és szakszervezeti mozgalmak, illetve a választási kampányokban felelőtlenül ígérető szerb pártok felé orientálódott. Bár vélhetőleg bizonyos hatással volt rá az őszirózsás forradalom és a polgári demokrácia eszménye, sőt talán a Tanácsköztársaság is nyomot hagyott benne, azonban egyre kilátástalanabb helyzetében az ilyen elméleti megfontolások nem sokat nyomtak a latban. A magyar–magyar ideológiai belvitáktól mindvégig igyekezett magát távol tartani, s előbb a Jugoszláv Kommunista Párt, majd a szerb pártok felé orientálódni.

Mindez nem mondható el az 1920 után itt maradt értelmiségre, középosztályra és az egykori nagybirtokos politikai elit megmaradt tagjaira. Az egészen biztosan kimondható, hogy a Délvidéken, akárcsak máshol, az októbrista mint fogalom, a zsidó szinonimájává vált.⁴² Különösen az a tény izzította pattanásig a kedélyeket, hogy az októbrista emigráció olyan kiemelkedő tagja, mint Dettre János⁴³, a liberális nézeteket valló, egykori ellenzéki Grábel Lászlóval, mindketten zsidó felmenőkkel rendelkezve, nemcsak a Magyar Párt kezdeményezésében, megalapításában és programjának kimunkálásában vittek vezető szerepet, hanem komoly befolyással is bírtak a párton belül. Ebből az aspektusból először 1923 januárjában érik nyilvános támadások a magyar közélet részéről.

A Szabadkán megjelenő *Bácskai Napló*⁴⁴ azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a magyar tömegekbe elültesse az addig ismeretlen felekezeti türel-

⁴¹ Lovászy Márton: Az utódállamok magyarsága és a magyarországi kurzus. *Bácsmezei Napló*, 1922. április 25.

⁴² Az őszirózsás forradalom, majd a Tanácsköztársaság utáni időszakban erőteljes volt a közvéleményben az a felfogás, miszerint az 1918 végi összeomlásért, illetve az azt követő vörösterroreért elsősorban a zsidóságot terhelte a felelősség.

⁴³ Dettre állampolgársággal nem rendelkezvén magának a pártnak ugyan nem volt a tagja, de személyesen is részt vett a Magyar Párt 1922. január–februári szabadkai szervezésében, a pártprogram megírásában, s 1923-ban a *Hírlap* és a *Bácsmezei Napló* között kibukkanó politikai vitának is az egyik fontos szereplője volt.

⁴⁴ A *Bácskai Napló* 1922. augusztus 1-jén a szabadkai polgármesteri hivatalnak megküldött értesítése szerint a lapot az addigi Tóth Gyula helyett Kolomann Balázs Piri szerkesztette (IAS, F:47.1139.1091/1922).

metlenséget, a zsidóságot pedig elkeserítse és távol tartsa a magyar üggyől, többek között a következőket írta: „A Magyar Pártot a zsidók csinálták, mégpedig a rossz zsidók, az igazi, jó zsidók, cionista zsidók azért nem tárgyalhatnak a Magyar Párttal, mert az zsidó ugyan, de mégsem eléggé, mert nem áll cionista alapon. A Magyar Párt nem magyar párt, mert zsidók vezetése alatt áll, a zsidók ennél fogva sétáljanak ki a Magyar Párt vezetőségéből, vagy a magyarok ne közeledjenek a Magyar Párthoz, ne tekintsek azt a magyarság politikai szervezetének, mert az nem egyéb, mint azoknak a zsidóknak a gyülekezete, akik nem akarnak még ez idő szerint cionisták lenni, s mert valahová csak tartoznia kell az embernek, illetve a zsidó embernek, hát átmenetileg, ideiglenesen, de már előre megváltott átszállójeggyel csendesen várakoznak az alkalmas vonatra a Magyar Párt peronján.”⁴⁵

Nagyjából hasonló véleményt fogalmazott meg a Fáth Ferenc apátplébános és a *Délbácska* köré tömörült újvidéki magyar értelmiség is. 1925-ben, a Magyar Párt választási vereségét követően, Fáth Ferenc egyenesen azt az álláspontot képviselte, hogy a Magyar Pártot fel kell oszlatni, s egy új szervezetet kell létrehozni a köréje csoportosuló értelmiségiekből, mivel ő a megalkuvó liberálisokkal, a *Gráberekkel* nem hajlandó együttműködni.⁴⁶

A. Sajti Enikő levéltári kutatásaiból tudjuk, hogy nem volt sokkal jobb véleményen az októbrista emigrációról Hory András belgrádi magyar nagykövetség sem, aki az 1925-ös kudarcot a „baloldali magyar zsidó emigráció egységbontó tevékenységének” tudta be⁴⁷, akárcsak Tubán Tibor, a már fentebb tárgyalt Délvidéki Otthon igazgatója, aki a miniszterelnökség kisebbségi osztálya számára készített elemzésében a délvidéki magyar politika sikertelenségének okát szintén az emigránskérdésben vélte felfedezni: „ez a szökött desperado-had csak úgy tájékozott a magyar fajta becsületének a beszennyezésében”⁴⁸, s Belgrád igyekezett kihasználni őket Budapesttel szemben.

Csakhogy Tubán sem tudott mit kezdeni Dettre – ekkor már évek óta következetes – politikai koncepciójával, legalábbis erről tanúskodik a jelentés folytatása, amely a következőként fogalmaz: „igaz, az emigráció

⁴⁵ *Bácskai Napló*, 1923. január 2. (A Dugovics Imre által 1907-ben alapított *Bácskai Napló* nem sokkal később, 1923. január 14-én megszűnt. Lásd: Megszűnt egy magyar napilap – A Bácskai Napló nem jelenik meg többé. *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 14.)

⁴⁶ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség...* 65.

⁴⁷ Uo. 54.

⁴⁸ Uo.

ma már irányt változtatott, és Dettre Jánosnak a Károlyi Mihály-kormány volt szegedi kormánybiztosának a vezetésével »kurucos mentét« öltöttek, és »nagylelkű liberalizmusról, demokráciáról tárogatóznak.«⁴⁹

S ahogy nem tudott Dettrevel mit kezdeni a magyar külügy, úgy a jugoszláv hatóságok is egyre nagyobb nemtetszéssel tekintettek rá. Ennek csak a csúcspontja volt a fentiekben már tárgyalt kiutasítása, de a tézis alátámasztására tekintsük át most egy belgrádi tisztviselőnek a nyilatkozatát is, amelyből rekonstruálható a belgrádi kormánynak az emigránsokkal kapcsolatos véleménye. A meg nem nevezett tisztviselő ugyanis 1925-ben úgy nyilatkozott, hogy elvben ugyan nem ellenszenves az államnak az emigránsok ittléte, azonban némely újságíró olyan prepotens viselkedést tanúsított, hogy szükségessé vált a megrendszabályozása. Ezért úgy határoztak, hogy eltávolítják őket a Vajdaság területéről.⁵⁰

A délidéki októbriista emigráció fogadtatása és beilleszkedése tehát nem nélkülözötte a feszültségeket. Érvényesülésüket súlyosbította az is, hogy a különböző emigráns csoportok politikai felfogása, jövővel kapcsolatos meglátása is igen eltérő, heterogén volt.

A belgrádi politika azokat a személyeket tudta a maga javára felhasználni, akik az 1918 és 1921 közötti időszakban vagy kompromittáltságuk – mint például Doktor Sándor⁵¹ – vagy egyéni meggyőződésük miatt vállalták a jugoszláv politikával való együttműködést, s nem akartak vagy nem tudtak tudomást venni a kisebbségbe került délidéki magyarság helyzetéről, sorsáról.

Az októbriista emigráció vezető személyiségeihez tartozó Dettre nem ezt az utat járta be. Kezdetől fogva a vajdasági magyarság szellemi, kulturális és politikai építkezése mellett elköteleződve, vezető szerepet játszott a tetteire serkentés nehéz munkájában, a konkrét koncepciók kidolgozásában is.

⁴⁹ Uo. 54–55.

⁵⁰ Kolozi Tibor: *Szabadkai sajtó (1919–1945)*. Újvidék, 1979. 59.

⁵¹ Doktor Sándor (Beregákos, 1864–Csepel, 1945. november 7.). Tízgyerekes, szegényparaszti családból származott, az orvosi egyetemet 1889-ben végezte el. 1901-ben a pécsi állami bábaképző igazgatója lett. 1906-tól a *Huszadik Század*-ban közli – elsősorban a nőkérdéssel kapcsolatos – írásait. Az őszirózsás forradalmat követően a pécsi Nemzeti Tanács elnöke lett. 1920-ban jelentős szerepe volt a szerb megszállás alatt lévő Pécs közéletében, részt vett a kérészéletű baranyai magyar–szerb köztársaság kikiáltásában is. A szerb csapatok távozását követően a formálódó SZHSZ Királyságba emigrált, s Magyarokiszán települt le. A két világháború között elsősorban a kolozsvári *Korunk*-ban publikált, többnyire a nyugati, polgári drámákról írt esszéket. Az 1941-es újabb impériumváltást követően a magyar hatóságok tízevi fegyházra ítélték. Magyarország szovjet megszállását követően, 1945-ben belépett a kommunista pártba. Életének egy autóbaleset vetett véget 1945. november 7-én.

Neki köszönhetően a *Bácsmegyei Napló* köré gyűlt polgári radikális és liberális múlttal rendelkező értelmiség kiemelkedő helyet vívott ki magának nemcsak a magyarság politikai aktiválódásában, hanem kisebbségi irodalmának megteremtésében is.

Bár ebben a nehéz munkában az egyik vezető szerepet kétségtelenül Dettre János vitte, azonban a laptulajdonos Fenyves Ferenc volt az, aki a mindehhez szükséges háttérrel megteremtette. Fenyves jól ismerte fel a *Bácsmegyei Napló*ban rejlő lehetőségeket, az őt ért szerb és magyar támadások ellenére kiváló érzékkel adott utat és támogatta annak a szellemi körnek a kiépülését, amelyik az impériumváltást követő időben nemcsak egy nagy tömegekhez elérő, széles nyilvánosságot biztosító lapra, hanem személyében egyben egyéni és anyagi biztonságra – új hazára – is lelt.

Forrás- és irodalomjegyzék

Feldolgozások, tanulmányok, cikkek, visszaemlékezések

- Balázs G. Árpád: *Bolyongó paletta*. Szabadka, 1969
- Bárdi Nándor: A keleti Akció. *Régió*. 1995. 3. szám. Interneten letölthető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00022/pdf/05.pdf> (Letöltés ideje: 2012. június 11. 9:19.)
- Berey Géza: *Hitler-Alle*. Budapest, 1979
- Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918–1945*. Újvidék, 1998
- Dr. Kalman Čehak (Csehák Kálmán): *Političke borbe u Bačkoj i Banatu u vreme vladavine koaliciona 1906–1909*. Novi Sad, 1987
- Dévavári Dér Zoltán: *A tudós tanár (Toncs Gusztáv élete és munkássága)*. Szabadka, 1972
- Dévavári Dér Zoltán: A kezdeményező. In: Dettre János: *Új partok felé*. Szabadka, 1979. 181–249.
- Hornják Árpád: *Találkozások–ütközések*. Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből. Pécs, 2010
- Hornják Árpád: A szerb megszállás Baranyában 1918–1921. In: a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozatának honlapján: http://www.magyarszerbmult.hu/wpcontent/uploads/2011/04/Horny%C3%A1k_2010_9101.pdf (Letöltés ideje: 2012. június 21. 18:47.)
- Hornjik Miklós: *A Dél-Bácska története (1920–1929)*. Újvidék, 1985
- Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz I–III*. Újvidék, 2002, 2003
- Kolozsi Tibor: *Szabadkai sajtó (1848–1919)*. Szabadka, 1973
- Kolozsi Tibor: *A szabadkai sajtó 1919–1945*. Újvidék 1979
- Arpad Lebl (Löbl Árpád): *Gradžanske partije u Vojvodini 1887–1918*. Novi Sad, 1979
- Lőrinc Péter: *Bácskai polgári elmélet (1880–1920)*. Szabadka, 1976
- Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)*. Újvidék, 2004

- Németh Ferenc: Egy régi lap törzsgárdájáról. A becskerekai Torontálról indulásának 120., napilappá alakításának 100. évfordulója kapcsán. *Magyar Szó*, 1992. március 7., 14., 21.
- Ruszoly József: *Dettre János és kora*. Szeged, 1994
- Ruszoly József: *A város és polgára*. Válogatott írások Szegedről. Szeged, 1999. 134–137.
- A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Budapest, 2004
- A. Sajti Enikő: *Büntudat és győztes fölény – Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged, 2010
- Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalu, 2003
- Szeli István: *Utak egymás felé*. Újvidék, 1969
- Szűts Emil: *Az elmerült sziget*. A baranyai szerb–magyar köztársaság. Pécs, 1991

Levéltári források

F:047. Gradsko poglavarstvo – Subotica (1918–1941); (1901) 1918–1942 (1942)

Napilapok, hetilapok

- Bácsmegyei Napló* (1921–1922)
Bácskai Napló (1922–1923)
Somborski savremenik (1922)
Subotički glasnik (1926)